

EL COLL (LLINARS DEL VALLÈS): UNA SEGONA TOMBA DEL FERRO I

Primera edat del ferro, Tomba del Guerrer, incineració, aixovar.

Vanessa Muñoz Rufo*

En el presente artículo se expone la localización de una segunda tumba de incineración ubicada a pocos metros de la conocida Tumba del Guerrero de Llinars del Vallès (Vallès Oriental), encontrada en los años cincuenta y excavada en el 1964. El ajuar de esta nueva tumba, que con toda seguridad formaba parte de la misma necrópolis, aunque no alcanza el nivel de riqueza de la Tumba del Guerrero, cuenta con una serie de materiales cerámicos y metálicos pertenecientes al período del Hierro I comparables a los de su predecesora.

Primera edad de Hierro, Tomba del Guerrer, incineración, ajuar.

This article presents the discovery of a second incineration grave located a few metres away from the well-known grave of a local warrior, known as the Tomba del Guerrer de Llinars del Vallès (Vallès Oriental), which was discovered in the 1950s and excavated in 1964. This new tomb in all certainty formed part of the same necropolis, much despite its more modest wealth in relation to that of the Tomba del Guerrer. Among the grave goods found there were a number of ceramic and metal materials corresponding to Iron Age I, and similar to those of the first tomb found.

First Iron Age, Tomba del Guerrer, incineration, grave goods.

Cet article présente la découverte d'un deuxième tombeau situé à quelques mètres du fameux Tombeau du Guerrier de Llinars del Vallès (Vallès Oriental), découvert dans les années cinquante et qui fut l'objet de fouilles en 1964. Le trousseau de ce nouveau tombeau, qui faisait sûrement partie de la même nécropole, sans pour autant arriver au niveau de richesse du Tombeau du Guerrier, se compose d'une série de matériaux céramiques et métalliques appartenant au 1er âge du Fer, comparables à ceux du premier tombeau localisé.

Première âge du Fer, Tomba del Guerrer, incineration, mobilier funéraire.

183

INTRODUCCIÓ

El jaciment del Coll es troba situat a la vessant de ponent de l'elevació on s'ubica la Torrassa del Moro (428 m) situada a la serralada Litoral, per sota del Coll de Llinars, pas natural que comunica el torrent Fosc amb el riu Mogent, i del que rep el nom el jaciment. Es tracta doncs d'una situació privilegiada ja que es troba proper a dues vies de comunicació naturals, com són el coll i el torrent, que enllacen la plana maresmenca amb la vallesana. Actualment s'ubica dins el terme municipal de Llinars del Vallès, dins la urbanització de Sant Josep, al PK 4+400 de la carretera BV-5013 (Fig. 1).

La primera notícia que es té d'aquest jaciment data de l'any 1953, quan el Grup de Recerques

Arqueològiques vinculat al Museu de Granollers va fer la troballa fortuïta d'una tomba, localitzada en el marc d'una prospecció arqueològica. L'estructura no es va excavar en aquesta ocasió, i no va ser fins l'any 1964 que, amb motiu de la reforma del traçat de la carretera, es va considerar necessària una intervenció per tal de recuperar les restes arqueològiques. Les tasques es van dur a terme pel mateix Grup de Recerques Arqueològiques, amb la metodologia i el sistema propis de l'època.

La riquesa de la tomba, dins de la qual es van documentar un gran nombre de vasos ceràmics, objectes de bronze i ferro, destacant la presència d'armes defensives i ofensives i objectes litúrgics, va fer que es conegués com la Tomba del

* Arqueologia Fragments i Gestió

Figura 1. El Coll (Llinars del V.). Mapa de situació del jaciment.

184

Guerrer¹ de Llinars del Vallès, nom que ha perdurat fins els nostres dies.

L'any 1993, el Dr. Enric Sanmartí Grego va publicar un estudi exhaustiu dels materials arqueològics recuperats a la TG. Va proposar la hipòtesi de que es tractés d'una tomba isolada, pertanyent a un personatge il·lustre, cremat i inhumat en el decurs d'una transhumància, i la va adscriure a la primera edat del ferro, entre el 600 aC i el 550 aC, ajustant les dates entre el 590-580 aC (Sanmartí 1993, 50).

Els materials estudiats van ser quinze individus ceràmics gairebé complets, cinc amb decoracions d'acanalats horitzontals, en algun cas combinats amb acanalats verticals, i deu completament llisos. Entre l'aixovar metàl·lic s'hi van documentar objectes d'ús personal en bronze, com l'extrem superior d'una agulla de cap de rodeta amb quatre radis en forma de creu, una sivella de cinturó de placa triangular d'un sol garfi amb escotadures obertes i decoració en relleu tipus CII, (Cerdeño 1978), restes d'una fibula de peu alt i resort bilateral, anelles, botons, penjolls i part d'un cinturó. Entre els elements de bronze cal destacar sobre tot els

nombrosos fragments que formaven part de la vora, la paret i gairebé tota la nansa d'un *simpulum* i diversos fragments d'una cnèmida. Les armes ofensives manufacturades en ferro eren dues espases d'antenes, quatre exemplars de puntes de llança i dues virolles (Sanmartí 1993).

INTERVENCIÓ DE L'ANY 2002

La intervenció arqueològica més recent realitzada al jaciment es va iniciar a conseqüència de l'esllavissament d'una part del talús de la carretera, provocat per les contínues pluges dels darrers mesos de l'any, que va deixar a la vista diversos fragments ceràmics, ossis i elements metàl·lics, que van ser recollits per un aficionat a l'arqueologia².

L'excavació es va efectuar amb la intenció de documentar aquesta fossa, malmesa en part, per comprovar l'existència de més estructures al marge del talús i evitar la seva destrucció. Per tant, la superfície intervinguda es va reduir a un estret marge de 2 m d'amplada per 24,5 m de longitud, paral·lels a la carretera, aproximadament uns 49 metres quadrats (Fig. 2).

Els resultats no van ser gens menyspreables donada la reduïda superfície intervinguda, ja que es van localitzar quatre estructures. La més rica es va adscriure al període del ferro inicial, la resta eren amortitzades a època altmedieval.

L'ESTRUCTURA DE LA PRIMERA EDAT DEL FERRO

La E-1 es trobava excavada dins un paleocanal reblert d'argiles vermelles, fet que va dificultar molt la seva delimitació. Es tractava d'una fossa de planta circular i fons pla –diàmetre màxim 2,04 metres–, de la que desconeixem la secció completa, ja que es trobava molt malmesa a la part superior degut a la degradació natural del terreny i a les tasques agrícoles posteriors. Només conservava entre 20 i 30 centímetres de potència. Tot i el seu estat de degradació, es van excavar una desena de vasos ben conservats i d'altres en estat més fragmentari, i es van recuperar de les terres esllavissades diversos fragments ceràmics, els objectes metàl·lics i restes òssies de la cremació (Fig. 3).

Els elements vasculars, dipositats al fons de la fossa, es van trobar en la majoria dels casos caiguts,

1.- A partir d'ara la Tomba de Guerrer: TG.

2.- Volem expressar en aquest article el nostre agraïment al Sr. Lluís Vendrell, veí de Cardedeu, que va donar la veu d'alarma al Servei d'Arqueologia de la Generalitat.

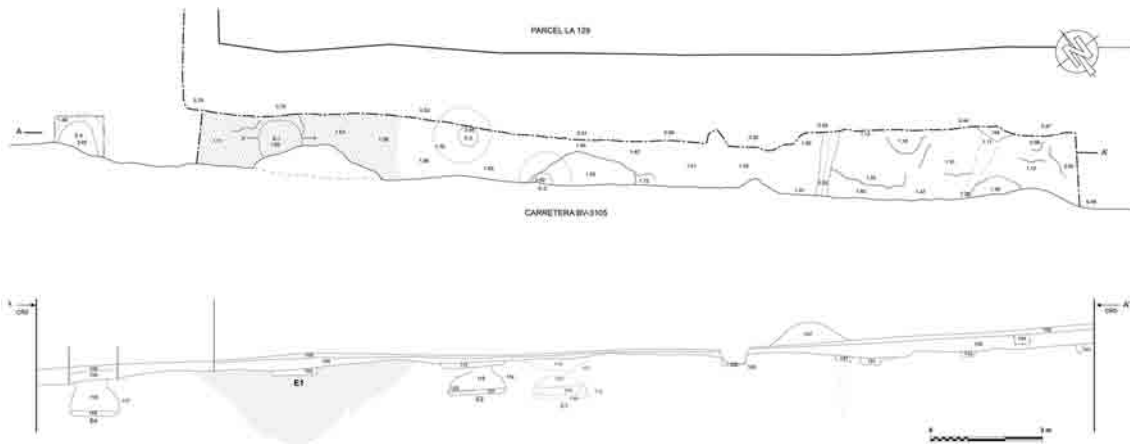

Figura 2. El Coll (Llinars del V). Planimetria general de la parcel·la excavada.

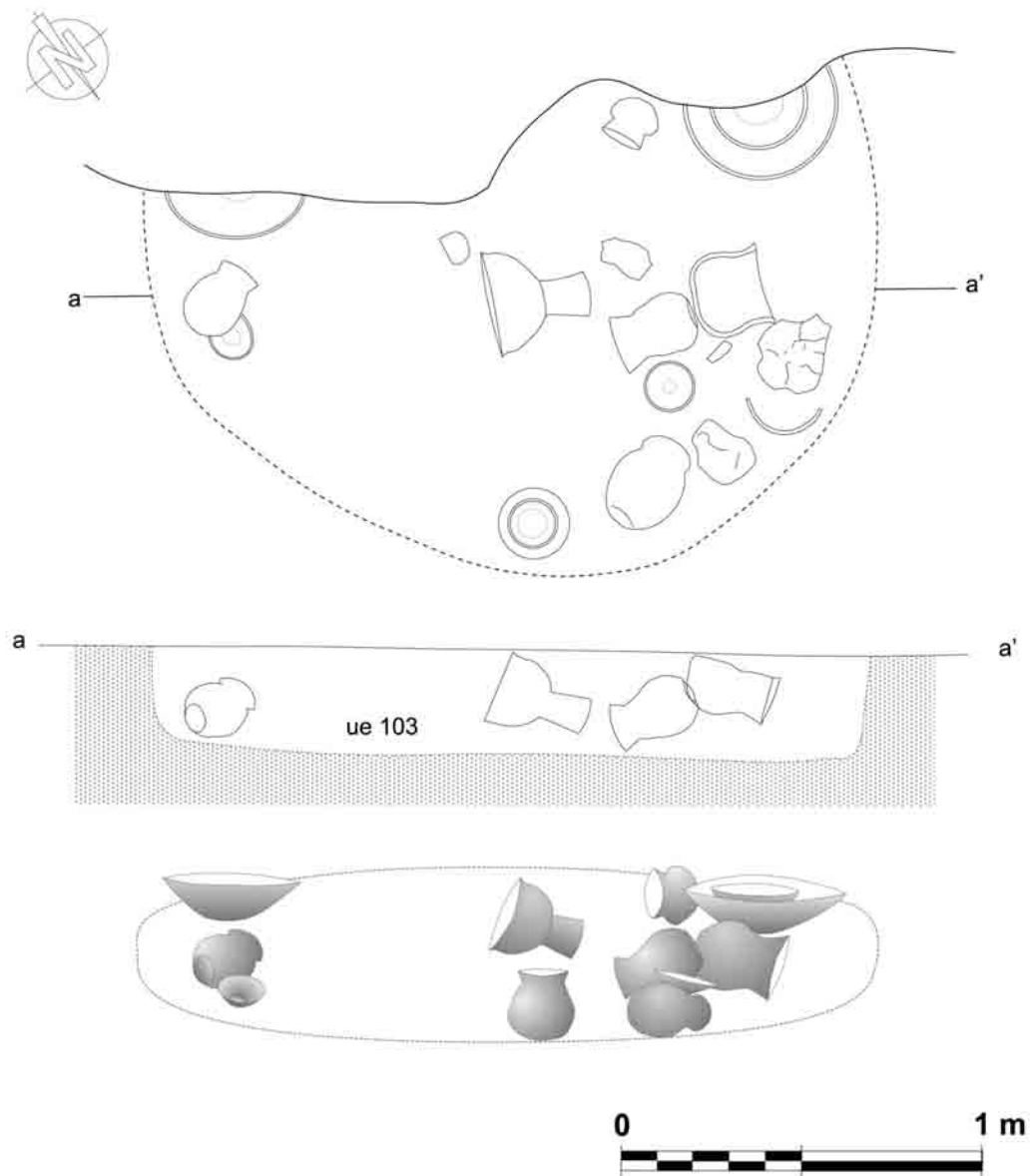

Figura 3. El Coll (Llinars del V). Planta, secció i restitució de la posició dels vasos de la E-1.

només conservaven la seva posició vertical el plat NC-6, amb el bol NC-3 al seu interior, molt probablement gràcies a la major estabilitat d'una base ampla, i un vas de perfil en "S" que estava recolzat a la paret de la fossa. Aquesta pèrdua de la verticalitat segurament es pot relacionar amb el rebliment de l'estructura. Actualment hi han diferents hipòtesis sobre el rebliment intencional de les tombes després de l'enterrament, J. Taffanel defensava aquesta posició per a la necròpolis de Grand Bassin a Mailhac (Agde), en canvi a la necròpolis de Can Piteu-Can Roqueta (Carlús/Lara 2001), es comença a plantejar el fet que les estructures fossin reblertes amb posterioritat, i que les tombes en realitat estiguessin buides i protegides per algun tipus de coberta perible o per lloses. És possible que el rebliment de l'estructura del Coll també pogués correspondre a una acció no relacionada directament amb l'enterrament, ja que si no fos així implicaria que s'ha tingut molt poca cura en el moment d'amortització, fet poc probable en un context ritual.

Quant a la disposició de les peces dins la tomba, sembla tenir certa intencionalitat. La majoria dels vasos es situaven al perímetre de la fossa i no es trobaven envoltant la urna cinerària. L'espai central estava ocupat per una copa (NC-2) i alguns recipients propers. És possible que aquest vas de peu alt, decorat amb acanalats complexos, tingués algun significat dins el ritual incinerador concret d'aquesta fossa, que de moment ens és desconegut.

El fet que l'estructura no es trobes completa ens va impedir documentar la ubicació exacte de la urna cinerària, tot i que sabem que s'havia de trobar al terç sud i en una posició descentrada -es coneixen casos similars a Can Piteu-Can Roqueta-. Aquest buit d'informació ens ha deixat algunes qüestions sense resposta, per exemple no sabem si la urna es trobava encabida dins un *loculus*, com alguns casos de Can Roqueta-Can Piteu (Carlús/Lara 2001) o Pla de la Bruguera (Clop *et alii* 1999) o si les restes òssies de l'individu i els diferents elements metàl·lics es trobaven dins la urna o propers a aquesta, ja que es van recuperar dispersos entre les terres esllavissades.

L'estudi antropològic³ de les restes òssies ens ha permès obtenir alguna informació, encara que mins, sobre l'individu cremat. Es tractaria d'un individu d'edat infantil, d'entre 7 i 12 anys, del que no s'ha pogut determinar el sexe, i que per la coloració i l'estat dels ossos es probable que fos cremat a una temperatura d'entre 500 i 600° C.

DESCRIPCIÓ DELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS

MATERIALS CERÀMICS

Tota la ceràmica exhumada era d'elaboració manual (Fig. 3). Els vasos presentaven coccions reduïdes amb acabats polits o brunyits tant interiors com exteriors, amb coloracions grises, o oxidants sense polir, amb tonalitats marrons clares. El material ceràmic utilitzat per confeccionar les peces contenia gran quantitat de desgreixant mineral.

L'excavació arqueològica i la recuperació dels materials esllavissats ens va permetre remontar 10 peces, que ens donaren el perfil complet, a part d'altres vasos, dels que només disposàvem de fragments, i que ampliarien el número d'individus ceràmics a una vintena (Fig. 4). Es tracta de vasos de perfil en "esse" de carena suau, amb alguns exemples de peus diferenciats del tipus anular i de peu elevat (propis del ferro I), formes simples tronco còniques i hemisfèriques, de superfície brunyida i algunes decoracions acanalades, herència del Bronze Final III (Guillaine 1972).

Taula tipològica

Hem volgut incloure dins aquesta taula els materials estudiats pel Dr. E. Sanmartí ja que considerem que formen part d'una mateixa necròpolis. Morfològicament s'han diferenciat 3 formes bàsiques, dividides en tipus segons les característiques principals pels perfils, i al seu torn dividits en subtipus segons les variacions en els diàmetres, elements de prensió o peus diferenciats (Fig. 5).

Forma 1

Vasos oberts de perfil simple, sense cap línia de trençament des de la vora fins la base, amb la vora rectilínia dirigida cap a l'exterior o convexa, amb llavis arrodonits o visellats, amb la funcionalitat de plat-tapadora o vas d'ofrena.

Tipus 1.1

Vas obert de perfil tronco cònic, vora rectilínia i llavi visellat, fons pla.

– *Subtipus a*: sense cap element de prensió i diàmetre superior a 20 cm. Tenim un cas a la E-1 (NC-6), que devia tenir la funció de plat o vas d'ofrena, ja que es va trobar contenint al seu interior una altra peça de diàmetre inferior (NC-3).

– *Subtipus b*: amb diferents elements de prensió com una petita nansa aplicada perforada horitzontalment (TG-6) o en cinta (TG-3 i 4) i diàmetre superior a 15 cm.

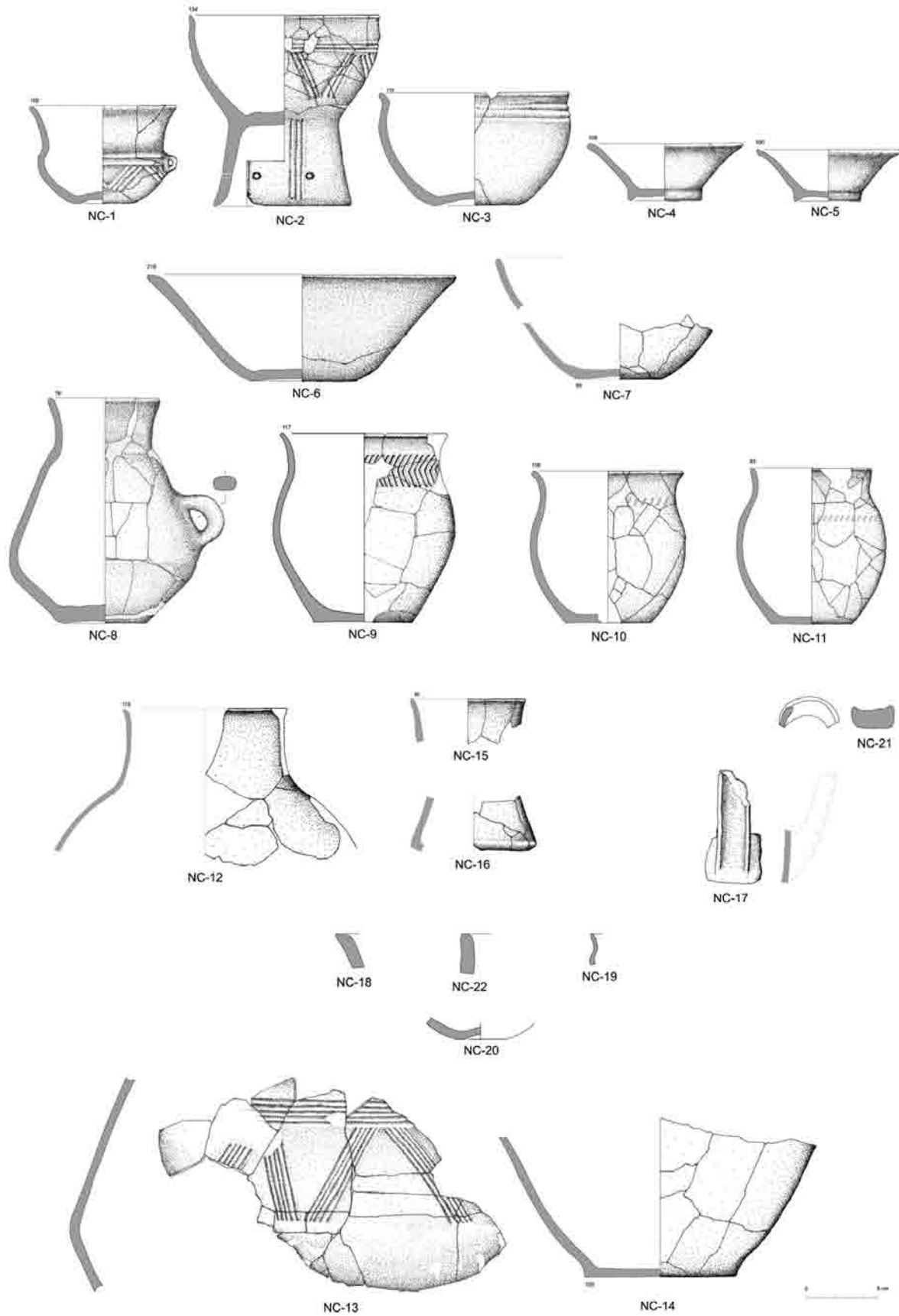

Figura 4. El Coll (Llinars del V). Materials ceràmics de la E-1.

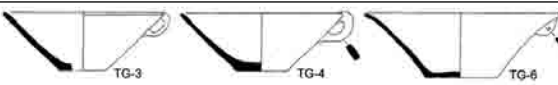

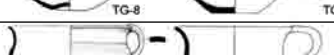
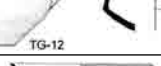

F1	1	El Coll / E-1	Tomba del Guerrer
	a		
	b		
	c		
F2	2		
	a		
	b		
	a		
b			
F3	1		
	a		
	b		
	c		
	2		
	a		
b			
c			
d			
e			
f			

Figura 5. El Coll (Llinars del V). Taula tipològica dels materials ceràmics de la E-1 i la TG (dibuixos extrets de Sanmartí 1993).

Es documenten a la TG i molt probablement tenien la funció de tapadora.

– *Subtipus c*: vas amb un petit peu anular de diàmetre entre 10 i 15 centímetres. En aquest cas les dues peces trobades dins la E-1 estaven al costat de vasos de la forma 3 caiguts, pel que és possible que fossin tapadores (NC-4 i 5).

Tipus 1.2

Bols o tapadores de secció hemisfèrica, de vora convexa amb llavi arrodonit o aprimat i fons pla o convex.

– *Subtipus a*: tapadora hemisfèrica amb una nansa en cinta a la part superior, de secció circular, sense decoració (TG-7).

– *Subtipus b*: correspon la forma més simple d'aquest tipus, de fons pla o lleugerament convex i sense decoració (NC-7). En el cas documentat a la E-1, presenta una superfície molt grollera, segurament degut a l'estat de degradació de la peça.

Forma 2

Bol hemisfèric de vora secant cap a l'exterior i llavi aprimat, amb la funció de vas d'ofrena.

Subtipus 2.a

Bol de fons pla o lleugerament convex, amb decoracions d'acanalats horitzontals per sota de la vora. El vas documentat a la tomba E-1 (NC-3) estava encabit dins un plat de la Forma 1a (NC-6).

Subtipus 2.b

Bol de peu alt o copa. Pot tenir decoracions amb acanalats tant al cos com al peu. La peça NC-2 presenta una decoració complexa, amb tres acanalats horitzontals per sota del llavi, combinats amb acanalats denticulats al cos. Al peu presenta dos orificis que es troben un al costat de l'altre, que podien funcionar com elements de suspensió, i decoracions acanalades verticals en diferents punts del seu diàmetre.

Forma 3

Vasos de perfil en "esse" i vora secant inclinada cap a l'exterior i llavi arrodonit o aprimat, tenen el fons pla o convex. S'utilitzen com vasos d'ofrena o com urnes cineràries.

Tipus 3.1

Són aquells vasos que presenten el diàmetre del llavi igual o superior a l'alçada del cos sense el peu.

– *Subtipus a*: és la variant més senzilla, sense elements de prensió. Pot presentar decoracions acanalades horitzontals per sota del llavi (TG-13) o verticals per sota de la panxa (TG-14)

– *Subtipus b*: aquesta variant es caracteritza per tenir el fons pla o convex, sense peu diferenciàt. La peça NC-1 de la estructura E-1 és de factura acurada, amb acabat

polit interior i exterior. Decorada exteriorment amb acanalats de tipus compost: horitzontals al punt d'inflexió de la carena, combinats amb acanalats denticulats a la panxa. Presenta un element de prensió amb un forat que el travessa horitzontalment. A la TG hi han sis individus pertanyents a aquesta variant, dos sense nanses (TG-13, 14), dos amb llengüetes amb orificis verticals (TG-8 i 9) i dos amb nanses en cinta que van de la vora a la carena (TG 9 i 10). Tres d'elles estan decorades amb acanalats horitzontals i/o verticals al fons (TG-12, 13 i 14).

– *Subtipus c*: bol de peu alt o copa. Hi ha un exemplar a la TG (TG-15), decorada amb acanalats horitzontals per sobre de la carena.

Tipus 3.2

Els vasos de perfil en "esse" i vora exvasada, llavi arrodonit o visellat cap al exterior, amb el diàmetre del llavi inferior a l'alçada del cos sense el peu.

– *Subtipus a*: vas tancat de perfil en "essa" i vora exvasada, llavi arrodonit o aprimat i fons pla. Generalment de cocció oxidant i acabat poc acurat. Poden ser simplement brunyits o amb decoracions incises en forma d'espiga (NC-9) o petites línies esvieixades situades a la unió coll-cos (NC-10 i 11).

– *Subtipus b*: és el tipus amb nansa vertical de secció circular (TG-2).

– *Subtipus c*: vas tancat de vora lleugerament exvasada i arrodonida, coll estret i paral·lel, cos globular de carena baixa. Presenta una nansa de secció oval que arrenca de la carena i acaba a mig cos. De cocció reduïda, exteriorment presenta un acabat polit (NC-8).

– *Subtipus d*: Vas de vora bisellada amb perfil lleugerament exvasat, coll paral·lel i cos globular (NC-12).

– *Subtipus e*: gran contenidor de perfil en "essa" de vora exvasada i visellada amb resalt interior a la part inferior de la paret del coll per col·locar-hi una tapadora, amb quatre nanses en cinta oposades. Només documentada a la TG (TG-11), decorada amb acanalats horitzontals entre la inflexió del coll i la carena.

– *Subtipus f*: vas cinerari de gran format de perfil bitroncocònic i fons pla, sense que puguem especificar el tipus de vora que el caracteritza. Presenta un acabat polit amb decoracions acanalades de tipus combinat, amb acanalats horitzontals i serrats situats entre la inflexió del coll i la carena. La peça NC-13 és amb tota seguretat la urna cinerària de la tomba E-1. Tots els seus fragments van ser trobats a la porció de terreny esllavissat del talús de la carretera juntament amb els ossos de l'individu. Incloem dins aquest subtipus la peça núm. 1 de la TG ja que es tracta segurament de la urna cinerària i probablement presenta similituds morfològiques amb la de la E-1.

Decoracions

Per la descripció de les decoracions ens centrarem únicament a la E-1, ja que els materials de la TG estan

perfectament descrits per E. Sanmartí (1993). La majoria dels vasos estaven tractats en la seva superfície amb polits o brunyits força acurats que donaven un aspecte brillant a la peça. Hi han alguns vasos que presenten una superfície més grollera, fet que nosaltres relacionem més aviat amb la degradació de la superfície del vas, que no pas amb la manca d'aquest tractament.

En quant a les decoracions, totes elles documentades a la superfície exterior dels vasos, s'han diferenciat dos tècniques decoratives, els acanalats i les incisions:

– Decoracions acanalades:

Es documenten decoracions acanalades senzilles de tipus horitzontal (NC-3), per sota de la inflexió de la vora, amb paral·lels a les necròpolis de Pla de la Bruguera, Can Piteu-Can Roqueta, Agullana (Pons 1984), Can Missert (Terrassa) (Ruiz Zapatero, 1983) entre d'altres, ja que era un tipus decoratiu molt comú. També hi han vasos amb acanalats complexes, format motius geomètrics denticulats, situats a sota de la vora o a la inflexió vora-panxa (NC-1, 2 i 13) i en un sol cas amb acanalats verticals remarcant el peu elevat del vas (NC-2). Són semblants a decoracions documentades a les necròpolis de Can Missert IV (Ruiz Zapatero 1983, fig.59), Can Piteu-Can Roqueta (Cachero, 2005), el Molà (Ruiz Zapatero 1983, fig.46), La Colomina 1 (Ferrández *et alii*:1991), la Besodía (Maya 1978), la Pedrera (Ruiz Zapatero 1983, Fig.91), Roques de Sant Formatge III (Ruiz Zapatero 1983, fig.104) a Castellet II (Royo 1994/96, fig.2), o assentaments com el poblat de la Mussara (Rovira/Santacana 1982), Genó (Maya *et alii*:1998), Anseresa, i el Castell de Llívia (Ruiz Zapatero 1983). Es tracta d'un tipus decoratiu que s'inicia durant Bronze Final II-III, però que al Ferro I només es conservarà de manera residual.

– Decoracions incises:

Decoració a base d'incisos efectuades abans de la coccio, preferentment a les formes tancades de perfil en "esse", situades a sota del llavi, allà on comença la panxa. Es tracta de motius senzills, com simples línies lleugerament al biaix o motius en forma d'espiga. No és un tipus decoratiu gaire utilitzat, tot i així hi han exemples a l'assentament de Genó (Maya *et alii*:1998), a les sitges de la Universitat Autònoma (Maya 1985), al del Castell de Peralada (Pons1984), a les necròpolis de Can Piteu-Can Roqueta (Carlús/Lara 2001), i al Parralí (Pons1984).

MATERIALS METÀL·LICS

El material metàl·lic recuperat tot ell dins les terres esllavissades de la tomba E-1, correspon únicament

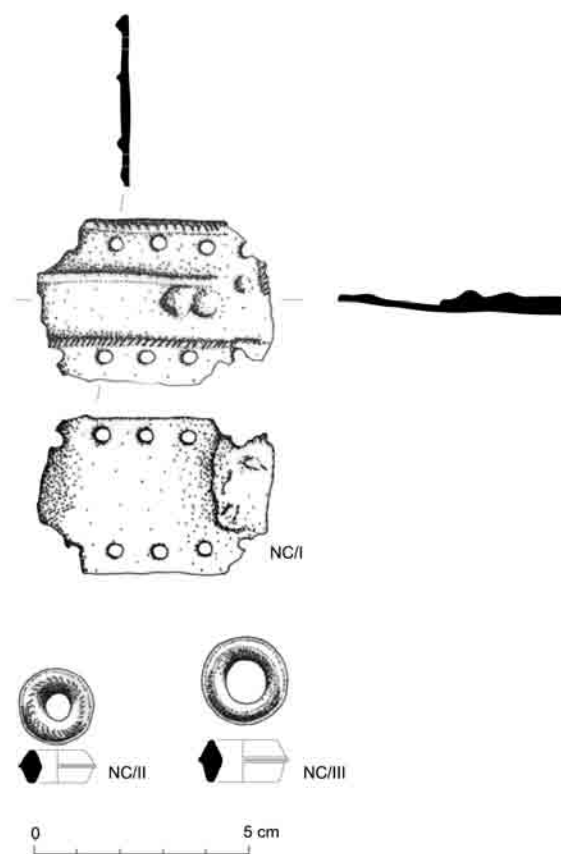

Figura 6. El Coll (Llinars del V.). Materials de bronze de la E-1.

a objectes de tipus personal facturats en bronze (Fig. 6):

– Sivella de cinturó (NC/I): sivella de bronze d'un sol garfi de placa rectangular sense taló diferenciat. El sistema de fixació era a partir de rebladures, presentant vuit orificis de fixació longitudinal, quatre a cada banda. La placa presentava decoració de tres nervadures longitudinals i una quarta transversal que devia marcar l'inici del garfi. Les nervadures presentaven a més, decoració d'incisions al biaix. Segons Cerdeño (Cerdeño1978) aquesta sivella pertany al Tipus BIII, que situa cronològicament entre el 650 i el 550 aC. Al Vallès es coneix un exemplar molt similar a Pla de la Bruguera (Clop *et alii*:1999), i s'han documentat tres més a les últimes excavacions a Can Piteu- Can Roqueta⁴. També es documenten paral·lels al dipòsit marí de Rochelongues⁵ (Agde, Hérault) (Bouscaras/Hugues 1967), a la necròpolis lligur de Chivari (Lamboglia1960) i a Most Na Soci (Eslovènia) (Clop *et alii* 1999).

4.- Informació facilitada pel Sr. J.L. Cachero.

5.- Documentació facilitada pel Sr. M. Faura.

– Anelles: es van trobar dues anelles de bronze de secció romboïdal amb nervadura perimetral, superior i inferior amb decoracions incises. La més petita (NC/II) tenia un diàmetre exterior de 18 mm i presentava decoracions incises al biaix a les tres nervadures. La segona anella (NC/III) tenia un diàmetre de 21 mm i presentava decoració incisa a la part perimetral i molt probablement, a les bandes superior i inferior, tot i que el mal estat de la peça impedeix assegurar-ho al cent per cent⁶. Podria tractar-se de penjolls o elements pertanyents a un collar. Les anelles de bronze de secció romboïdal són freqüents des del Bronze Final III a Catalunya i al sud de França, però de moment no tenim cap paral·lel amb aquesta decoració.

ADSCRIPCIÓ CRONOLÒGICA DE LA TOMBA E-1

Entre els materials ceràmics de la tomba E-1 hi ha un predomini dels vasos tancats de perfil en “S” i vora exvasada i plats troncocònics de fons pla o peu anular. Decorativament presenten de manera residual, alguns acanalats propis del bronze final III o CUR, però predominen les formes llises típiques de la primera edat del ferro. Hi han dos elements més dins el dipòsit funerari que ens aporten dades cronològiques. El primer és la sivella de cinturó, que es data entre el 650 i el 575 aC, i el segon és la manca de ceràmica a torn, que es va introduir al litoral peninsular a partir del 580 aC (Maya 1985, 67).

D'aquesta manera la tomba E-1 quedaria adscrita al període de transició entre el Bronze Final III i el Ferro I, dins un ampli marge cronològic, entre el 650 i el 580 aC, que hem intentat reduir establint comparacions amb altres dues necròpolis vallesanes.

Els materials ceràmics de la tomba E-1 del Coll presenten moltes similituds amb els del Pla de la Bruguera (Castellar del Vallès), datada entre el 650 i el 575: plats troncocònics, perfils en esse en formes obertes, peus elevats, perduració de les decoracions acanalades. Tot i així, hi ha un fet que marca clarament la posterioritat amb aquesta necròpolis, i és l'evolució dels aixovars, en quant a número de peces ceràmiques i metàl·liques existents. Al Pla de la Bruguera es documenten aixovars entre un i sis recipients ceràmics, metre que al Coll trobem entre deu i quinze, tot i que la riquesa metàl·lica pot ser equiparable en el cas de la E-1.

Podem establir una segona comparació amb un jaciment més tardà, Granja Soley (Santa Perpètua de Mogoda), datat entre el 560 i el 550 (Sanmartí et

alii:1982), on només s'ha documentat una tomba. Els materials ceràmics també presenten similituds i té un aixovar metàl·lic comparable amb el de la TG, però apareixen ja vasos facturats a torn i compta amb una sivella de cinturó tipus CV (datada entre el 550 i el 450 aC) (Cerdeño 1978), pel que pertany ja al període ibèric antic (Sanmartí 1993).

En quant a la TG, el Dr. E. Sanmartí va optar per ajustar la cronologia entre el 590 i el 580 (Sanmartí 1993), segurament degut a la importància dels materials de ferro dins l'aixovar, que apunten a cronologies més properes a tombes com la de Granja Soley, però sense poder sobrepassar la data del 580, per la falta de materials a torn i d'importació.

D'aquesta manera la tomba E-1 queda emmarcada entre el 575 i el 580 aC, enllaçant cronològicament amb el final de la necròpolis del Pla de la Bruguera, i anterior a a la tomba de la Granja Soley i a l'aparició de ceràmica a torn, coincidint cronològicament amb la TG. S'ha pogut efectuar una datació radiocarbònica sobre el material ossi cremat de la tomba E-1, efectuada al laboratori *Poznań Radiocarbon Laboratory* (Pòlònia)⁷, que va donar el següent resultat:

Mostra:	Poz-10475
Data radiocarbònica:	2480 ± 35BP
Calibració:	68.2% de probabilitat 770BC (68.2%) 520BC
	95.4% de probabilitat 780BC (85.6%) 480BC
	470BC (9.8%) 410BC

Com es pot comprobar la datació ha donat uns marges molt amplis, pel que no ens permet ajustar la cronologia més que amb els materials arqueològics.

CONCLUSIONS

La troballa d'aquesta segona sepultura a escassos metres de la TG implica que molt probablement ens trobem davant d'una necròpolis molt més extensa de la que encara no coneixem els límits i que, segurament, es troba molt mermada per l'explosió urbanística dels últims anys.

La riquesa dels aixovars a la necròpolis del Coll segueix la pauta evolutiva establerta per la transició entre el Bronze Final III-CUR al Ferro I, en quant a l'enriquiment gradual dels dipòsits (Cachero 2005), on es multipliquen el nombre de vasos respecte a les necròpolis immediatament anteriors i, en el cas de la TG, presenten gran quantitat d'elements metàl·lics manufacturats

6.- La restauració de les peces efectuada al Servei de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya per la restauradora Àngels Jorba i Valls ha permès veure amb més claredat la decoració incisa, que inicialment només era visible a la peça NC/II.

7.- Agraïm al Sr. Ramon Julià de l'Institut de Ciències de la Terra Jaume Almera el facilitar-nos el contacte amb aquest laboratori.

en ferro. És molt probable però, que la riquesa singular del dipòsit funerari de la TG també tingui relació amb l'estatus del personatge cremat, i estigui reflectint l'evolució cap a una societat molt més jerarquitzada, que desembocarà cap a les comunitats de l'ibèric antic, on les diferències entre els dipòsits funeraris seran molt més evidents (Pons 2001, 36).

BIBLIOGRAFIA

AGUSTÍ, B., CODINA, D., DEHESA, R., LLINÀS, J., MERINO, J., MONTALBAN, C., BARGAS, A. 2004, *Excavacions Arqueològiques a Vilanera (L'Escala, Alt Empordà)*, Tribuna d'Arqueologia 2000-2001, Barcelona, 98-114.

ALMAGRO-GORBEA, M. 1993, *La introducción del hierro en la península ibérica. Contactos precoloniales en el periodo portororientalizante*, Complutum 4, Madrid, 81-94.

ALMAGRO-GORBEA, M. 2001, *Segunda Edad del Hierro. Los pueblos prerromanos de la Península*. Dins Protohistoria de la Península Ibérica, Ariel Prehistoria, Barcelona, 325-385.

AQUILUÉ, X., BURÉS, L., CASTANYER, P., ESTEBA, Q., PONS, E., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. 2000, *Els assentaments indígenes i l'ocupació grega arcaica de Sant Martí d'Empúries (L'Escala, Alt Empordà). Resultats del projecte d'intervencions arqueològiques de 1994 i 1995. L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro. Actes del XXII Col·loqui internacional per a l'Estudi de l'Edat del Ferro, Sèrie Monogràfica 19, Museu d'Arqueologia de Catalunya Girona, 19-32.*

ASENSIO, D., FRANCÈS, J., FERRER, C., GUÀRDIA, M., SALA, O. 2001, *Formes d'ocupació del territori i estructuració econòmica al sud de la Laietània, dins Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret, Monografies d'Ullastret 2, Museu d'Arqueologia de Catalunya Ullastret, Ullastret, 183-201.*

ASENSIO D., BELARTE, C., SANMARTÍ, J., SANCANA, J. 2000, *L'expansion phénicienne sur la côte orientale de la Péninsule ibérique, in Mailhac et le Premier Âge du Fer en Europe Occidentale. Hommages à Odette et Jean Taffanel, Actes du Colloque International de Carcassonne, Septembre 1997, Monographies d'Archéologie Méditerranéenne, núm 7, Lattes, 249-260.*

AUDOUBE, F., GAUCHER, G. 1981, *Typologie des objets de l'Age du Bronze en France, Fascicule IV: Epingles, Société Préhistorique Française, Commission du Bronze, Paris.*

BEA, D., CARILLA, A., CHIMISANAS, E. 1996, *La necròpoli de Can Canís (Banyeres del Penedès, Baix*

Penedès). Una revisió del material funerari, Miscel·lània Penedesenca núm. XXIV, Institut d'Estudis Penedesencs, 35-52.

BOQUER, S., GONZÁLEZ, L., MERCADAL, O., SÁEZ, L. 1998, *El jaciment arqueològic de Can Roqueta: dades sobre la transició del s.VII al VI a. de C. al Vallès, Limes 1, Cerdanyola del Vallès, 6-18.*

BOUSCARAS, A., HUGUES, C. 1967, *La cargaison des bronzes de Rochelongues (Agde, Hérault). Rivista di studi Liguri. Omaggio a Ferrand Benoit I, Bordighera, 173-184.*

BUXÓ, R., PONS, E. dir. 2000, *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro, Actes del XXII Col·loqui internacional per a l'Estudi de l'Edat del Ferro, Sèrie Monogràfica 19, Museu d'Arqueologia de Catalunya Girona.*

CARLÚS, X., LARA, C. 2004, *La necròpolis de camps d'urnes de Can Piteu-Can Roqueta (Sabadell-Vallès Occidental), Tribuna d'Arqueologia 2000-2001, Barcelona, 49-75.*

CARROZZA, L. 2000, *À la source du premier âge du Fer languedocien, in Mailhac et le Premier Âge du Fer en Europe Occidentale. Hommages à Odette et Jean Taffanel. Actes du Colloque International de Carcassonne, Septembre 1997, Monographies d'Archéologie Méditerranéenne, núm 7-2000, Lattes, 9-24.*

CERDEÑO SERRANO, Mª L. 1978, *Los broches de cinturón peninsulares del tipo céltico, Trabajos de Prehistoria 35, CSIC, Madrid. 279-306.*

CLOP, X., FAURA, J.M., GANGONELLS, M., MOLIST, M., NAVARRO, C. 1999, *El Pla de la Bruguera. Centre de distribució SONY. Una necròpoli d'incineració de la Primera edat del Ferro a Castellar del Vallès (Castellar del Vallès, Vallès Occidental), Excavacions arqueològiques a Catalunya 15, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.*

DEDET, B., PY, M. 1975, *Classification de la céramique non tournée protohistorique du Languedoc Méditerranéen, Revue Archéologique de Narbonnaise, supplément 4.*

GAUCHER, G., MOHEN, P. 1972, *Typologie des objets de l'Age du Bronze en France. Fascicule I: Epées, Société Préhistorique Française, Commission du Bronze, Paris.*

FERNÁNDEZ, M., LAFUENTE, A., LÓPEZ, J.B., PLENS, M. 1991, *La necròpolis tumular d'incineració de la Colomina 1 (Gerb, la Noguera). Campaña d'excavació 1987-1988, Revista d'Arqueologia de Ponent núm. 1, Girona, 83-150.*

FRANCÈS I FARRÉ, J. 2000, *Características y evolución de los hábitats de la Primera Edad del Hierro en la Depresión Prelitoral Catalana. L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat*

de l'arqueologia de l'edat del Ferro. Actes del XXII Col·loqui Internacional per a l'Estudi de l'Edat del Ferro, Sèrie Monogràfica 19, Museu d'Arqueologia de Catalunya Girona, Girona, 33-42.

GIRAUD, P., PONS, F. 2000, *Les nécropoles protohistòriques à incinération de la région de Castres (Tarn)*, in Archéologie de la mort, archéologie de la Tombe au premier âge du Fer, Actes du XXI Colloque International de l'Association Française pour l'Étude de l'Âge du Fer. Monographies d'Archéologie Méditerranéenne, núm 5-2000, Lattes, 95-112.

GONZÁLEZ, P., MARTÍN, A., MORA, R. coord. 1999, *Can Roqueta. Un establiment pagès prehistòric i medieval (Sabadell, Vallès Occidental)*, Excavacions arqueològiques a Catalunya núm. 16, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

GUILLIANE, J. 1972, *L'Age du Bronze en Languedoc Occidental, Roussillon, Ariège*, Mémoires de la Société Préhistorique Française, 9, Paris.

JANIN, Th., CHARDENON, N. 2000, *L'évolution des pratiques funéraires du Mailhacien au Grand Bassin I (IXe – VIIe s. av. n. è.): a propos des cémentières mailhacois*, in Archéologie de la mort, archéologie de la Tombe au premier âge du Fer, Actes du XXI Colloque International de l'Association Française pour l'Étude de l'Âge du Fer, Monographies d'Archéologie Méditerranéenne, núm 5-2000, Lattes, 59-64.

JANIN, Th. 2000, *Nécropoles et sociétés Élisyques: les communautés du Premier Âge du Fer en Languedoc occidental*, in *Mailhac et le Premier Âge du Fer en Europe Occidentale*. Hommages à Odette et Jean Taffanel. Actes du Colloque International de Carcassonne, Septembre 1997, Monographies d'Archéologie Méditerranéenne, núm 7-2000. Lattes, 117-132.

LAMBOGLIA, N. 1960, *La necropoli Ligure di Chiavari*. *Rivista di Studi Liguri* XXVI, Bordighera, 168-174.

LÓPEZ CACHERO, F.J. 2005, *La necrópolis de Can Piteu-Can Roqueta (Sabadell) en el contexto del bronce final i la primera edad del hierro en el Vallès: estudio de los materiales cerámicos*, Tesis doctoral, Universidad de Barcelona, Inèdita.

MAYA, J.L. 1978, *Las necrópolis tumulares ilerdenses*. II Col·loqui Internacional de Puigcerdà. Els pobles preromans del Pirineu, Institut d'Estudis Ceretans, Puigcerdà, 83-96.

MAYA, J.L. 1985, *Silos de la Primera Edad del Hierro en la Universidad Autónoma de Barcelona*. Estudios de la Antigüedad, UAB núm. 2, 147-230.

MAYA, J.L. 1986, *Incineració i ritual funerari a les valls del Segre i del Cinca*, Cota Zero núm. 2, Vic, 25-32.

MAYA, J.L. 1993, *En torno al origen del mundo ibérico catalán: problemas de substrato*, in *El poblament ibèric a Catalunya*, Actes, Laietania 8, Mataró.

MAYA, J.L. 1998, *El Bronce final y los inicios de la Edad del Hierro* Prehistòria de la Península Ibèrica, ed. Ariel, Barcelona, 317-425.

MAYA, J.L., CUESTA, F., LÓPEZ CACHERO, J., eds. 1998, *Genó: un poblado del Bronce Final en el Bajo Segre (Lleida)*, Barcelona.

MOHEN, J-P. 1980, *L'Age du Fer en Aquitaine*. Memòries de la Société Préhistorique Française, Tome 14.

MOLIST, M., CRUELLES, W., BUXÓ, D. 1986, *Coll s'Avenc: aproximació a l'estudi del ritual d'una necrópolis d'incineració de la comarca d'Osona*, Cota Zero núm. 2, Vic, 33-38.

MUÑOZ RUFO, V. 2003, *La Necrópolis del Coll (Llinars del Vallès)*, *Lauro* 22-23, Granollers, 5-14.

MUÑOZ RUFO, V. 2005, *Memòria científica de la intervenció arqueològica preventiva al jaciment del Coll*, in urbanització Sant Josep (Llinars del Vallès, Vallès Oriental), Inèdit, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

NICKELS, A. 1989, *Agde. La nécropole du Premier Age du Fer*. *Revue Archéologique de Narbonnaise*, supplément 19, Paris.

OLIVA, M., RIURÓ, F. 1968, *Nuevos hallazgos en la necrópolis hallstática de Anglès (Gerona)*, *Pyrenae* 4, UB, Barcelona, 67-99.

PALOMO, A., RODRÍGUEZ, A. 2004, *Can Roqueta II (Sabadell, Vallès Occidental)*, *Tribuna d'Arqueologia* 2000-2001, Barcelona, 78-97.

PÉREZ, J. 1983, *Els vasos Hallstàtics o urnes cineràries d'Argentona*, *Laietania* 2-4, 1982-1983, Mataró, 24-31.

PETIT, M. A. 1992-93, *El Bronce Final y la transición hacia la primera Edad del Hierro en la región central-costera de Cataluña*. Bajo Aragon Prehistòria IX-X, Segundos encuentros de la Prehistoria aragonesa, Caspe-Zaragoza, 1986, 255-272.

PONS, E. 1984, *L'Empordà. De l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro*, CIAG, Girona.

PONS, E. 1986, *El ritual funerari de la incineració: concepte i significació. Una aplicació a l'Empordà*, Cota Zero núm. 2, Vic, 25-32.

PONS, E. 2000, *La necrópolis de incineración del Bronce final y de la Edad del Hierro en Cataluña*, in Archéologie de la mort, archéologie de la Tombe au premier âge du Fer. Actes du XXI Colloque International de l'Association Française pour l'Étude de l'Âge du Fer. Monographies d'Archéologie Méditerranéenne, núm 5-2000, Lattes, 31-40.

PONS, E., MOLIST, M. coord. 2002, *Les necrópolis d'incineració del Bronce Final i principis de l'edat del ferro a Catalunya i rodalies (de l'Ebre a l'Hérault): noves troballes, història i sistematització*, Actes de la jornada de treball realitzada a Girona el 30 de novembre del 2002, Organitzada pel Museu d'Arqueologia de Catalunya. Inèdit.

RAMÓN, E. 1995, *La necrópolis protohistòrica de Milmanda (Vimbodí)*. *Citerior*, Revista d'arqueologia i ciències de la mort, el món funerari a l'antiguitat a Catalunya Meridional, Núm 1, Tarragona, 107-117.

- ROVIRA, J., SANTACANA, J. 1982, El yacimiento de la Mussara (Tarragona). Un modelo de asentamiento pastoril en el Bronce Final de Catalunya, Monografies Arqueològiques núm. 2, Barcelona.
- ROYO, J.I., 1994/96, Ritual funerario y cultura material en las necrópolis tumulares de los Castelletes de Mequizenza (Zaragoza): una aportación al estudio del bronce final / hierro I en el N.E. peninsular, GALA 3, 93-108.
- RUIZ ZAPATERO, G. 1985, Los Campos de Urnas del NE de la Península Ibérica, Universidad Complutense de Madrid, Madrid.
- RUIZ ZAPATERO, G. 2001, *Las comunidades del bronce final: enterramiento y sociedad en los campos de urnas*, in Ruiz-Gálvez, M. (coord.), *La edad del bronce, ¿primera edad de oro de España? Sociedad, economía e ideología*, Ed. Crítica Arqueología, Madrid, 257-288.
- RUIZ ZAPATERO, G., ROVIRA, J. 1994, *La producción, la circulación y el control del metal: del Bronce Medio a la Edad del Hierro en el NE. de la Península Ibérica*, GALA, 3-5, 33-47.
- SANMARTÍ, E. 1993, *Una tomba de guerrer de la primera edat del ferro trobada a Llinars del Vallès (Vallès Oriental, Barcelona)*, Treballs del MDG 1, Museu de Granollers.
- SANMARTÍ, E., BARBERÀ, J., COSTA, F., GARCIA, P. 1982, *Les troballes funeràries d'època arcaica de la Granja Soley (Santa Perpètua de la Mogoda, Vallès Occidental, Barcelona)* Ampurias 44, Barcelona, 71-103.
- SANMARTÍ, J. 1993, *Les necrópolis del període ibèric ple i tardà a Catalunya*. Citerior 1, Revista d'arqueologia i ciències de l'antiguitat, L'arqueologia de la mort, El món funerari a l'antiguitat a Catalunya meridional.
- SANMARTÍ, J. 2000, *Les relacions comercials en el món ibèric*, II Reunió sobre Economia en el Món Ibèric, SAGVNTVM-PLAV, Extra-3, València, 307-328.
- VÁZQUEZ, Mª P. 2000, *Les necrópolis dels camps d'urnes del bronze, ferro i època ibèrica del Baix Segre*. Aspectes cronològics i rituals, RAP 10, 65-101.